

Áll. Polgári Iskolai
Tanárképző Főiskola

III.

Magyar és egyetemes
irodalom

2215

PIRODALMI KRITIKA TÖRVÉNYEI.

IRTA

HEGEDÚS PÁL.

(Székfoglalóul fölolvasta a Dugonics-Társaság 1905. február
26-iki ülésén.)

— Külön nyomat a szegedi áll. főreáliskola 1904—5. tanévi Értesítőjéből. —

SZEGED.

1905.

XB 129257

A SZÉPIRODALMI KRITIKA TÖRVÉNYEI.

IRTA
HEGEDŰS PÁL.

(Székfoglalóul fölolvasta a Dugonics-Társaság 1905. február
26-iki ülésén.)

— Külön nyomat a szegedi áll. főreáliskola 1904—5. tanévi Értesítőjéből. —

GÁL JÁNOS
könyvtárából

SZEGED.

1905.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000831928

ÁLL. POLGÁRI ISK. TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA	
— KÖNYVTÁRA — <u>III. c</u>	
Leitári szám: <u>2215</u>	Csoportszám: <u>4. 234</u>

A szépirodalmi kritika törvényei.

Irta Hegedűs Pál.

Valamint a természetnek, életnek, történelemnek, társadalomnak: úgy a művészeteknek és így az irodalomnak is vannak törvényei, mert törvények nélkül nincs rend, törvények nélkül minden létező tüstént romba dőlne és törvények nélkül nem lehet semmit alkotni. Az emberiség csak akkor kezdett fejlődni és művelődni, midőn a természet törvényeit megfigyelni és bizonyos rendbe kezdte szedni; az emberi élet becse csak azóta növekszik, mióta föltételeinek törvényei föltáruhnak előttünk; a történelem, az emberiség fejlődésének tükre, csak azóta valóban érdekes és tanulságos, mióta törvényeit ismerni kezdjük; a társadalom szervezete és alakulása csak azóta nyújt fenséges látványt, mióta törvényszerűségét kutatjuk és ismerjük; a művészetek és így az irodalom is csak azokat gyönyörködtetik valóban, akik a bennük rejlő törvényszerűséget, ha nem is tudják kifejezni, de legalább sejtik vagy megérik. Szóval: törvények nélkül nincs semmi a világban, és azért, mert valahol nem találjuk meg őket, nem mondható, hogy nem is léteznek.

De ha a különböző korszakok, nemzetek, írók irodalmi, egymástól annyira elütő, akár verses, akár prózai alkotásait tekintjük: hitünknek, hogy az irodalomban is léteznek törvények, meg kell rendülnie. Már pedig lehetetlen, hogy csak az irodalomban ne volnának törvények. De hogy mily végtelen nehéz azok megállapítása, legjobban az bizonyítja, hogy igen sok író épp a legremekebb művét tartotta a leggyengébbnek, sok, különben éles eszű kritikus óriási baklövést követett el, midőn valamely művet remeknek hirdetett, melyet ma silányságnak tartunk és viszont, vagy mily sokáig, néha századokig kellett várnia némely műnek és írónak, míg az elismerés órája ütött számára.

Tömerdek példa hozható föl ennek igazolására a régi és újabb kori irodalmak történetéből. Virgil halálos ágyán megparancsolta, hogy a befe-

jezetlen *Aeneist*, mely lángeszéhez nem méltó, el kell pusztítani. Petrarca azt tartotta, hogy dicsőségének alapját latin költeményei teszik, melyek miatt a Capitoliumban megkoszorúzták. Mikor pedig megöregedett és a szerelemből kiábrándult, Laura dalnoka-olasz költeményeit „közönséges hitványságoknak“ nevezi, pedig ezek tették halhatatlanná a nevét. Cervantes *Persiles és Zsigmond* című, rég elfelejtett és még névleg is alig ismert regényét többre becsülte, mint a csodálatos *Don Quijotet*. Shakespeare a drámáival, mint irodalmi művekkel, nem sokat törődött és csupán hasznot, jövedelmet hozó anyagot látott bennük. Mikor már jómódra tett szert és a szinpadtól visszavonult, drámái műveivel nem gondolt. Költeményeit boldogan adja ki újra meg újra, de színműveinek a kiadására nem vesz fáradságot, és így azok csak halála után hét évvel, 1623-ban jelentek meg először, szörnyen megcsontított kiadásban. Goethe büszkébb volt *Farbenlehre*jére, mint költeményeire: „Csöppet sem vagyok büszke arra, amit mint költő csináltam, de büszke vagyok arra, hogy koromnak én vagyok az egyetlen embere, aki a színek oly nehéz tudományát ismeri,“ — mondja Eckermannal való beszélgetéseiben. Mikor Lamartine a beszédeit kiadta, meg volt győződve, hogy költői hírneve ártott politikai pályájának és megátkozta a fiatal korában írt verseket. Még a legnagyobb írók is ily nagyokat tévedtek, mikor a *saját műveik* becséről szoltak. Nem kisebbet tévedtek igen gyakran a legnagyobb írók és kritikusok is, midőn *mások műveiről* emlékeznek meg. Bossuet, a nagy francia egyházi szónok, Molièret nyomorult bohócnak tartja; Jean Paul úgy találja, hogy nem vig és valamennyi műve közül csak a *Versaillesi rögtönzés* (Impromptu de Versailles) ér valamit; a nagy Lessing azt mondja, hogy Destouchesban, egy XVIII. századbeli másodrendű francia vigjátékiróban, több volt a nemes és finom komikum; Schlegel szerint a *Tartufe* és *Misanthrop* nem vigjátékok és Molière középszerű bohózatok szerzője. Dante hírnevének megszilárdulásához Európában öt századra volt szükség és a XVI. században még Olaszországban is alig lehetett műveinek egy példányát megszerezni, pedig Dante már 1321-ben meghalt. Voltaire a *Divna Comediáról* csak a legnagyobb megvetéssel szól, szörnyszülöttnek, Dantet pedig bolondnak mondja. Nem csoda tehát, ha a középkor legnagyobb költője csak napjainkban foglalta el a megillető helyét. De Shakespeare és Cervantes dicsősége is csak új keletű, még Angliában is, ahol a hosszú feledékenységből Garrick keltette életre a XVIII. században. Kortársa, Green, Shakespearet „irodalmi tolvajnak, mások tollaival diszitett hollónak“ nevezi. Egy másik kortársa, Dryden, „érthetetlennek, divatját múltnak“ mondja. Pope, a nagy kritikus és Homeros *Iliaszának* fölülmúlhatatlan angol fordítója, „öszvérhez hasonlítja, mely nem visz semmit a hátán és csengőinek a rázásában tetszeleg“.

Ily jelenségek nemcsak az idegen irodalmakban fordultak elő igen

nagy számban, hanem a magyarban is. Petőfi igen nagy költő volt, de azért Goethéről, a költők egyik nagyfejedelméről, akinek nagysága előtt minden művelt nemzet meghajlik, így ír 1847 július 6-án, Bején kelt levelében: „Az omnibuszon, mely a vasúthoz visz, megnézem, vajon mi olvasmányom lesz, s határtalan egek! Mit kellett látnom? . . . Goethe *Faustja* volt a zsebemben. Mit csináljak? — kiálték föl magamban. Mit csináljak? Káromkodjam-e, vagy elájuljak? Tudod, barátom, és ha nem tudod, hát tudd meg, hogy én Goethét nem szeretem, nem szívelhetem, útalom, undorodom tőle, mint a tejfölös tormától. Ennek az embernek gyémánt volt a feje, de a szíve békasó. Eh, még az sem! Hisz a békasó szikrát hány. Goethe szíve agyag volt, komisz agyag, nem egyéb; nedves, puha agyag, mikor ostoba *Wertherjét* írta, azontúl pedig száraz, kemény anyag. És nekem az ilyen fráter nem kell . . . Goethe a legnagyobb németek egyike. Goethe óriás, de óriás szobor. A jelen mint bálványt állja körül, de a jövő el fogja dönteni, mint minden bálványt. Amily egykedvűleg nézett ő le dicsősége magasságáról az emberekre, oly egykedvűleg néznek le majd az emberek dicsősége porbavegyült romjaira.” (Petőfi összes művei, Vegyes művek, II. 378—379. l.) Petőfinek a jóslata nem teljesült és igen valószínű, sohasem fog teljesülni.

1847 október 14-én, Koltón kelt levelében a következőket írja három nagy regényíróról: „Olvastam regényeket George Sand-, Boz- és Dumastól. George Sand az új világ csodája és én bámulom, talán imádom is, de nem szeretem. Ő, mint a mészáros a marha böndőjét, fölhasítja a társadalmat, hogy megmutassa belsejének egész rondaságát és azt kiáltja: így nem maradhat! Oh ez merész, dicső, nagy munka, de férfinak való, nem asszonyinak. Regényeinek olvasásakor mindig megzavar a gondolat, ha eszembe jut, hogy ezeket asszony írta s szinte kedvetlenül teszem le. Ha már munkás az asszony, jó, hadd főzzön a konyhában, hadd gyomláljon a kertben, itt szép, ha bepiszkolja is a kezét; de az istálót bizza a férfiakra.” (U. o. 404. l.) A mint látható, a nagy feminista író nő jellemzését nem találta el Petőfi. Igen találó azonban, a mit Dickensről ír: „Boz fölül van minden bírálaton — úgy mond. Ez az egyetlen ember, kinek irigye vagyok. Nem mintha őt tartanám a világ legnagyobb írójának s azt hinném, hogy utána mindjárt én következem, hanem azért, mert az ő küldetése a legszebb, ő szerez valamennyi író közt legtöbb jó kedvet, ő nevettet meg legtöbbeket. Ez a legszebb küldetés a földön: másokat földeríteni. Oh, ha most hét mennyország van, az isten okvetlen még egyet fog teremteni s e nyolcadikba majd Bozot helyeztetni, mint az emberiség legnagyobb jótevőjét, mulattatóját.”

Petőfi itt közel járt az igazsághoz, de egészen nem találta el, mert Dickens nem csak nevettetni, hanem ríkatni is tudott. Csodálatos azonban,

hogy Petőfi az öreg Dumas Sándorról, akit a francia irodalomban ma igen másodrendű írónak tartanak, még nagyobb rajongással ír. Úgy látszik, a francia nyelv bája vesztegette meg az ítélőtehetségét, mert így szól róla: „Bozzal együtt legkedvesebb regényíróm Dumas Sándor. Nincs is több szellem senkiben, mint ő benne. Nála is vannak nagyobb írók akárhányan, de kedvesebb, szeretetreméltóbb egy sincs. És ez a fődolog. Nem bámultatni, hanem szerettetni, szerettetni! ez legalább az én vágyam, törekvésem. Különben ami Dumast illeti, csak rajta állott naggyá lenni. A természet őt lángésznek alkotta, de ő szétszórja, eltékozza szellemének kincseit s ahelyett, hogy fényes, ragyogó öltözetben járna, amint járhatna, öltözete egyszerű, sőt néha foltos is. Bánja is ő! Az ő célja másokat jól tartani, nem magát gazdagítani. Senki jobban nem ismeri az emberi szívet, mint ő. Valaha roppant ember- és világgyűlölő voltam, annyira, hogy a föld egy óriási szemétdombnak tetszett előttem, melyen az emberek mint undorító féregmilliárdok nyüzsögnek; hogy e nyavalyából kigyógyultam: nem egészen, de nagy részben Dumasnak köszönöm. Ő segített levenni orromról az epéből készült sárgazöld pápaszemet, az ő munkáinak olvasása után kezdtem eszmélni, hogy talán mégis szép a világ. Ah, Dumas oly szépnek festi az életet, oly szépnek festi még a fájdalmat is, hogy az ember csaknem készakarva boldogtalanná lesz, hogy olyan édes bánatot érezzen. Ha a szegénységet rajzolja, kész vagyok azt a néhány garast is kihányni zsebemből, mely benne van; ha a vérpadot rajzolja, óhajtom, báresak vérpadon halnék meg! Szóval: Dumas Sándor szeretetreméltó ember . . . nem hiába, hogy druszám . . .“ (U. o. 405—406. l.) Hogy Petőfit Dumas mely művei lelkesítették föl ennyire, nem tudjuk. De hogy hatalmasan elvetette a sulykot, az bizonyos. Alighanem Dumasnak egy-két műve alapján ítélte, mert föl sem tehető, hogy valamennyi művét ismerte volna, mivel Dumas háromszáz apróbetűs kötetet írt, melyek rendes alakban ezerkétszáz kötetnek felelnek meg. (L. Henry-Lecomte, Alexander Dumas, Sa vie intime, ses œuvres, 1802—1870. 98. lap.)

De Petőfi nemcsak ezekről a nagy írókról nyilatkozott. Gvadányi *Peleskei nótárius*áról ezt tartotta: „Istenem, sokért nem adnám, ha én írtam volna a *Peleskei nótáriust*. Meg vagyok elégedve, ha az én munkáim olyan sok jó órát szereznek másoknak, mint nekem szerzett már Gvadányi. És őt már nem olvassa, elfeledte a közönség . . . mint majd engemet el fog felejteni.“ (U. o. 395. l.)

A magyar vígjáték atyja, a régi magyar társadalom alakjainak éles szemű megfigyelője, akiben pedig szintén hatalmas komikai ér lüktetett, Kisfaludy Károly, még annyira sem tetszett Petőfinek, mint Goethe. Pestről 1847 június 25-én írt levelében így emlékezik meg róla: „Mi lett volna Kisfaludy Károlyból (ki, midőn egy versét megírta, utána két hétig feküdt

beteg), ha ilyen időben, ilyen úton jött volna Szalontáról Pestre? . . . Látszik is verseiből, hogy nem mindennapi fájdalmak között szülte, szegény. Bizony kár volt kínlódnia szegénynek. Rá sem sok anyai szeretetet pazarolt a múzsa, szegényre. Jó, hogy eszembe jutott Kisfaludy Károly! végre van alkalmam, felőle nyilatkozni, amit már rég óhajtottam, mert valóban bánt engem és több józan embereket az, amit vele némely barátai elkövetnek. Tisztelen a piétásokat, de ha túl mennek a határon, nevetségesekké lesznek, mint akármilyen más érzélem. Kisfaludy Károlyt csupa baráti piétásból az egekbe tolni minde mai napig nevetség, és azon fölül a közönség misztifikálása, ami aztán bűn is. *Kisfaludy Károlyt túlbuzgó barátai, a szó legszorosabb értelmében rátukmálták a nemzetre.* Neki megvan a maga érdeme, ő élvezhető olvasmányokat nyújtott kortársainak és kortársai méltányolták, olvasták őt; kívánhat-e többet? Mi köze hozzá az utókornak, melynek nem nyújtott semmit? Ő másodrendű tehetség volt, ki nem adott irányt az irodalom egy ágában sem. *Drámája szenvedhetetlen, nyaralás, német érzélgés, lírája érzélem és gondolat nélküli, üres dagály*; elbeszélése . . . ebben volt legerősebb, az elbeszélésben, de most már az övéinél e nemből is sokkal jelesebbeket birunk, és azt szeretném én tudni: miért egyem egrest, ha már érett szőlő is van?“ (U. o. 376. l.)

A mily kiméretlen volt Petőfi azokkal az írókkal szemben, akikkel valami oknál fogva nem rokonszenvezett, és amily magasztalva szól azokról, akikhez vonzódott, épp oly elfogult és ellenséges volt vele szemben igen sok kortársa. Tömérdek ellensége és a támadókhoz képest igen kevés védője volt. Így Szeberényi Lajos (1845 febr. 25-én és 28-án) elismeri, hogy — Petőfiben megvan a nemzetiség és népiesség, de durva nyersséget, rút botlásokat, lealjasodást, prózaiságot, obscén dolgokat, ocsmány hasonlatokat póriasságot, pöffeszkedést vet szemére és mint költőt Tompa és Kerényi után helyezi. Védői, igaz, Vahot, Vörösmarty, Toldy Ferenc, Szemere Pál és Szeverin álnév alatt, a legalaposabb Dobrosi voltak, de ismét igen jellemző, hogy „Petőfiről egész életében egyetlen műbírálat sem jelent meg; kevés kivétellel vagy rövid hírlapi jegyzetek vagy egyoldalú dicséretetek vagy paszkillók és ellenséges, pamfletszerű támadások irattak róla.“ (Ferenczi Z., Petőfi életrajza, II 210. l.) Sőt, ha szigorúan vesszük a dolgot, Petőfiről, költői egyéniségét minden oldalról, találóan és elfogulatlanul jellemző monografiánk ma sincs.

Mindenki ismeri Katona *Bánkbánjának* a sorsát. 1814-ben a kolozsvári, 1000 forintos drámai pályázaton észre sem vették. Katona átdolgozta, kinyomatta, de először csak húsz év múlva, 1834-ben került színre Kolozsvárott anélkül, hogy feltűnést keltett volna. A pesti magyar színpadon csak 1839 március 23-án, tehát huszonöt évvel a kolozsvári pályázat után adták. Vörösmarty, aki értett a dramaturgiához, a darabról és elő-

adásáról mintegy hatvan sort, míg a Gaál József *Peleskei nótáriusáról*, második előadásakor, 1838 október 14-én, körülbelül négyszáz sort írt. A *Bánkbánról* ezt írta: „Sok tekintetben hiányos s némileg vad, de erővel teljes színmű, első és utolsó műve e nemben a korán elhunytak. Legkevésbé sikerült Bánk characterere. Tökéletesebbek Petúr, Biberach, Otto, Tiborc.“ (Vörösmarty összes munkái, 12. köt. 170—171. l.) Ma pedig ezt tartja a műbírálat legkitünőbb tragédiáinknak.

Vörösmarty *Két szomszédvára* Kemény Zsigmond és Gyulai Pál szerint Vörösmarty minden epikai alkotását fölülmulja, megjelenésekor azonban 1832-ben Berzsenyi azt írja róla, hogy a tárgya nem jól van megválasztva és a mű kannibáli. Kölcsény fiatal korában Berzsenyiről igen elítélő bírálatot írt, melyért Berzsenyivel egész életére összezőrdült és csak halála után mondott emlékbeszédében vezetelt. Madách az *Ember tragédiáját* először Arany Jánoshoz vitte el, aki tüstént fölismerte a mű rendkívüli becsét és megköszönte Madáchnak „a fényt, melyet az *Ember tragédiája* költészetünkre deríteni hivatva van.“ Kérdés azonban: mi lett volna az *Ember tragédiájának* a sorsa, ha véletlenül nem Arany János kezébe kerül, akinek tekintélye előtt az egész magyar közönség és irodalom egyaránt szívesen hajolt meg? Nem járt volna-e úgy, mint *Bánkbán*? Ámbár még így is igazán népszerű és általánosan ismert csak huszonkét évvel később, 1883 óta kezdett lenni, mikor a Nemzeti Színházban fényes sikert aratott.

Mindezeket az adatokat csak azért hoztam fel, hogy igazoljam, mikép szinte a lehetetlenséggel határos valamely irodalmi alkotás becsének a megállapítása a megjelenésekor és hogy a kortársak ítélete igen gyakran még a legnagyobb költői tehetségekkel szemben is téves. Már pedig lehetetlen, hogy ne létezzenek bizonyos jelek, vagy mondjuk, törvények, amelyek segítségével, ha nem is csálhatatlanul, de legalább megközelítően meg lehet állapítani az igazságot valamely irodalmi műről. És mégis: mi lehet az oka, hogy még a legnagyobb esztétikusok között is egy és ugyanazon műről, sőt íróról is oly nagyok a nézeteltérések? Igen valószínűen az, hogy kevés szempontból nézik, vizsgálják a művet. És ugyanígy van a közönség is. Lehetséges azonban az is, hogy az irodalom lényegéről való fölfogás a szülője a nézeteltéréseknek. Bármilyen legyen, egy bizonyos: az irodalmi tömegtermelés mai korában, midőn ma-holnap több lesz az író, mint az olvasó, amit különben Goethe már 1806-ban megjövendölt, föltétlenül szükséges, hogy minden művelt ember állandóan szeméi előtt tartson bizonyos általános törvényeket, melyeket megtorlás nélkül senkinek, még a legnagyobb írónak sem szabad megsértenie. Ha ezt nem teszi, állandóan az a veszedelem fenyegeti, hogy mások, és igen gyakran éppenséggel nem az igazság forrásaiból eredő nézeteinek lesz a rabszolgája. Az önállóság hiányának tulajdonítható, hogy tömérdek mű megjelenésekor tetszéssel

találkozik, mely tetszés azonban igen gyakran rövid idő alatt elpárolog, mintha nem is létezett volna. A magyar irodalomban, de a német, francia, angol, spanyol és olasz irodalomban is igen sok példa fordul elő erre napjainkban. Csak taláломra hozok föl néhányat. Mindenki emlékszik az Ocskay brigadéros, a Bob herceg, Csiky Gergely, Rákosi Jenő, Ohnet, Cyrano de Bergerac, a Falu rossza, a Monna Vanna, a fiatal Dumas Sándor társadalmi problémákat fejtegető, Annuncio lírai, Echegeray sablónos, a németek szociálista és katonai tárgyú drámáinak és a Bilse-féle kaszárnyaregények stb. zajos sikereire, mindamellett csöppet sem valószínű, hogy hosszú életűek lesznek, aminek megvan a közelfekvő és föltűnő oka: tárgyuk nem általános emberi, hanem pusztán esetleges, inkább alkalmi. Az ily művek pedig soha és sehol sem lesznek vagy lehetnek örökéletűek.

Sokszor hangoztatott panasz, hogy nincs igazi komoly kritikánk és irodalmunk legújabb története nincs megírva. Mindakét panasz jogosult, csak hogy megszüntetésének megvannak a dolog természetében rejlő, nagy akadályai. A komoly kritikába való elmélyedésre korunk rohanó életében igen kevesen érnek rá, a legújabb, vagy mondjuk napjaink irodalmának történetét megírni a rengeteg irodalmi termelés miatt pedig határos a lehetlenséggel. A dolog már nálunk is így van. Hát még másutt! Ki, vagy kik bírják, ha egész életükben egyebet sem tesznek is, valamely nagyobb nemzet minden költeményét, drámáját, regényét, apró-cseprő elbeszélését átolvasni és a szakadatlanul keletkezőkről még csak tudomást is venni? Senki. Ez meghaladja az emberi erőt.

A francia irodalomban van egy igen érdekes és az európai, de az amerikai irodalmakban is egyedül álló szokás: a francia közoktatásügyi és szépművészeti miniszterek már két ízben adtak megbízást két igen kiváló költőnek és kritikusnak, hogy a francia költészet negyedszázados fejlődéséről jelentést készítsenek. Az első ily jelentést a francia költészet állapotáról 1830-tól 1867-ig Gautier Théophile: *A francia költészet fejlődése* (Les progrès de la poésie française) címen írta meg és jelentését e szavakkal végzi: „Minő következtetéseket vonjunk a költészetéről szóló e hosszú munkából? A költők közül, akiknek a műveit elemeztük, kinek a neve lesz dicsőséges és megszentelt: Lamartine, Hugo Viktor, Musset Alfred? *Erre csak az idő adhat választ.*“ (Théophile Gautier, *Histoire du romantisme*. Paris, 1877. 399. l.) Tehát csak az idő és semmi más, Gautier szerint. A második jelentést a francia költészet állapotáról 1867-től 1900-ig Mendès Catulle készítette és *A francia költészet iránya 1867-től 1900-ig* címen 1903-ban adta ki, (Le mouvement poétique français de 1867 à 1900.) Ebben az óriási műben, betűrendben, az 1800-tól 1900-ig terjedő századból 766 költőt említ meg és megjegyzi, hogy a jegyzék nem teljes. Műveik nagy részét felsorolja, de

véleményt nem mond róluk, hanem csak mások rövid kritikáját közli egy-egy műükről. De hisz ez máskép alig is lehetséges.

Angliában a múlt évben 1800 új regény jelent meg és az angol-lapok tele vannak jajveszékléssel e szörnyű jelenség fölött, melyet valóságos társadalmi csapásnak tekintenek. És ezért akadt egy igen szellemes kritikus, aki hihetőleg kétségbeesésében és elkeseredésében azzal az indítvánnyal állott elő, hogy majd ha Chamberlain védvamos agitációja véget ér, csináljon propagandát annak az eszmének, hogy a költői termelést a törvényhozás bizonyos meghatározandó időre tiltsa meg, mert ha a szépirodalmi járválynak nem állja útját, valóságos nemzeti elbutulásra fog vezetni. A legfőbb ok, mellyel indítványát támogatja, az, hogy az új irodalmi művek mohó fogyasztása miatt a nemzet elhanyagolja a klasszikusoknak elismert írók műveinek az olvasását, aminek a nemzet általános műveltségének a hanyatlása és értelmi süllyedése az észrevehető következménye. Mi az irodalmi termelés tekintetében még nem tartunk lépést a nagyobb európai nemzetekkel, de klasszikus íróink elhanyagolása dolgában már igen veszedelmesen közel járunk az angolokhoz.

Ily jelenségekkel szemben bizonyos általános, ha nem is csalhatalan irodalmi kritikai törvényekre föltétlenül szüksége van mindenkinek. De melyek azok és megállapíthatók-e? Hisz Aristoteles vagy Zoilus, Homeros költészetének közmondásossá lett kegyetlen kritikusa óta, aki kilenc könyvet írt Homeros ellen, anélkül hogy ártani tudott volna neki, ezer meg ezer kritikus foglalkozott irodalmi művek bírálatával. de megdönthetetlen, részletes elveket nem tudott fölláttítani egy sem. És ez nem is lehetséges. Általánosakat azonban lehet Négy dolog föltétlenül bizonyos: 1. valamely mű remek volta nem függ a műfajtól; 2. egyes írók nem állapíthatják meg valamely író vagy mű becsét és helyét az irodalomban; 3. a kortársak ítélete nem döntő; 4. a művek becse nem függ terjedelmüktől.

Költészet létezik a világon évezredek óta, de a költészetnek minde mai napig nincs szabatos meghatározása. A legtalálóbbr talán az, mely szerint a költészet bizonyos valószínű, elhihető esemény elbeszélésével valamely eszmét vagy érzelmet törekszik kifejezni. Igen természetes, hogy e meghatározás nagyon általános és azért sokat és keveset is mond. A meghatározás azért sántít, mivel elvont fogalmakat általában nehéz meghatározni, sőt határos a lehetetlenséggel. A nagy írók remekeinek tanulmányozásából azonban tagadhatatlanul kitűnik, hogy, mint minden műalkotás, a költői is egy alap- vagy vezéreszme kifejezésére iparkodik és bizonyos, hogy ily vezéreszme nélkül a költői mű anyaga nem rendezhető el. Hogy ez az eszme milyen legyen, arra szabály nincs, igen valószínű azonban, hogy valami új igazságnak kell lennie, mely lehet általános emberi vagy nemzeti. Ez az első és legfőbb törvény.

A második a tárgy. Ez korlátlanul vehető az emberi élet bármely köréből. Becse azonban nem attól függ kizárólag, vajon nagy-e vagy kicsiny. A gyermekszoba apró eseményei épp oly költőiek lehetnek akár a világ színpadjának legnagyobb eseményei. Egy ember sorsa épp oly érdekes vagy még érdekesebb is lehet, mint soké együttvéve vagy nagy tömegeké. A kigondolt épp oly költői lehet, akár a megtörtént, a jelen korból merített, mint az elmúlt századok bármelyik nemzetének történetéből vagy valamely társadalom bármelyik rétegéből vett. A fődolog, hogy költőileg igaz legyen, vagyis bizonyos emberileg igaz eszmét vagy érzelmet fejezzon ki és alkalmas legyen arra, hogy az olvasót gondolkodóba ejtse, értelmét és képzeletét foglalkoztassa, lekösse és mély nyomokat hagyjon a lélekben.

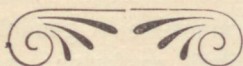
A harmadik a szellem minősége, a gondolkodás módja és ereje. Az emberek gondolkodása nagyjából egyforma; a különbség inkább fokozati, és a főkérdés az, hogy ki mit lát az élet vagy természet valamelyik mozanatában vagy jelenségében. A művelt, fegyelmezett, kutató értelem a legjelentéktelenebb dologban is nagy törvények és igazságok megnyilatkozását veszi észre, míg a képzetlen elme a legnagyobb mellett is közömbösen, érzéketlenül surran el. Homerosnak, Sophoklesnek, Shakespearenek, Molièrenek, Arany Jánosnak, Katona Józsefnek, Madáchnak mindent elhiszünk, Hugo Victorinak nagyon keveset. Amazok eredeti, a dolgok mélyére ható szellemek, Hugo hamis; amazoknak minden szava gondolkodásra késztet, Hugóé a gondolkodástól elriaszt és minthogy kevés az igazság bennök, nem szívesen foglalkozunk eszméivel. Zola, Dickens, Kemény Zsigmond, Gorki igazságai megkapnak, gondolkodásra kényszerítenek és ezzel a legnagyobb szellemi gyönyörűséget szerzik; a törpe, vézna gondolkodók csak boszúságot és unalmat okoznak.

A negyedik törvény a szerkezet, az anyag elrendezése és a részek összekapcsolása. A remekművek szerkezete egyszerű, a silányságoké kúszált és zavaros, mert nincs bennük se rend, se arányosság. A remekműben mindennek fontosságához mért terjedelem jut; a selejtesekben a jelentéktelen is el van nyújtva. A remekmű részei összhangzóak, az értéktelenekei aránytalanok.

Végül az ötödik a nyelv, a stíl, a külső alak. Minden remekműnek akár verses, akár prózai, a nyelv egyik főléptető eleme. A nyelvművész igen gyakran a különben értéktelen tárgyat is elfogadhatóvá teszi. Nagy tévedés azonban azt hinni, hogy maga a nyelv, a szóáradat, vagy a stílus csillogása leplezheti az eszmei tartalom hiányát. És nagyon igaza van Schillernek, mikor azt mondja: „Minthogy egy versed sikerül egy művelt nyelven, mely helyetted költ és gondolkodik, azt hiszed, már költő vagy?”

A mint látható, a szépirodalmi kritikának vannak általános törvényei. Örök törvények ezek, melyek ellen vétetni nem lehet. A ki ezeket szem

előtt tartja, ha nem is csálhatatlanul, de az igazságot megközelítően állapíthatja meg valamely irodalmi mű becsét és biztos fonalat tart a kezében, mely az irodalmi tömegtermelés mai korában sem engedi eltévelyedni. Ezekkel a törvényekkel szemben el kell némulnia minden rokon- és ellenszenvnek, és alkalmazásukkal, megközelítő bizonyossággal minden irodalmi műnek megállapítható a bece és megjelölhető a helye, mely neki az idők folyamán az emberiség szellemi alkotásai közt esetleg jutni fog.

Daktar, lb.
Proveniencia 15

XB 129257

SZEGED

NYOMATOTT TRAUB B. ÉS TÁRSA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBAN

1905